

ПАЛМИРА ЛЕГУРСКА, ИЛЯ ЗЛАТАНОВ

**ЗА ВЪНШНАТА ИСТОРИЯ НА ДУМАТА ВАЖЕН
(Ихтибар за нофузлите, вип-сървиз за вип-клиентите)**

PALMIRA LEGURSKA, ILYA ZLATANOV

**ON THE EXTERNAL HISTORY OF THE WORD VAZHEN
(Courtesy for Panjandra. Vip Service for Vip Clients)**

(Abstract)

As a concept, importance is the recognized attribution of a subject's significance or value. The paper describes the story of the Bulgarian word *vazhen* 'important' which is illustrative of the external history of Slavic languages – Polish, Russian and Bulgarian.

Keywords: Linguistic borrowings, Mongol invasions, Ostsiedlung, Ruthenian formal language

Руската градска легенда разказва, че съкращението ВИП се е появило през 20-те години на XX век сред емигрантите в Англия като абревиатура на Вельма Именитая Персона. Всъщност изписването V.I.P. в английски за пръв път е фиксирано през 1933 г. по първите букви на израза Very Important Person – много важна личност (OED 2016: VIP). Така първоначално авиолиниите наричат пътници с висок ранг, на които е трябвало да осигуряват особен комфорт. След Втората световна война VIP получава широко разпространение за обозначаване на авторитетни и богати клиенти в най-различни сфери. VIP се асоциира с високо качество, големи възможности и големи пари. Обикновено VIP клиентите имат достъп до такива места, които за простосмъртните са недостъпни.

В България изразът добива голяма популярност след 90-те години: *ВИП апартаменти, ВИП ложа, във ВИП средите, килии за ВИП арестанти*. Българската версия на Google определя *VIP Brother* като второто най-популярно телевизионно предаване за 2014 година. Понеже изразът е сравнително нов, правилата за изписването му не са твърдо установени. Понякога се изписва на кирилица, друг път – на латиница. Дали се съединява с тире, или не, също е въпрос на авторски избор.

Колкото и да няма пари, поне VIP-лудите трябва да се обгрижват; VIP проституция, трафик на хероин и амфетамини – всичко се прави с

пълното знание на правителството; НАФТА даде на корпорациите специални права: корпорациите не минават през националната правна система, те получават своя ВИП система.

Така ВИП става последната придобивка в колекцията синоними, съществували в историята на българския език: **нофуз** (тур. ‘влиятелен човек, който може да влиза при властите’), **първенец**, **нотабил** (фр. от лат. ‘известен, авторитетен’), **големец**, **баровец** (жарг. от циг. **баро** – ‘голям’).

За разлика от ВИП ние възприемаме думата **важен** като чисто българска, все едно че от край време съществува в нашия език. Около нея има цяла плеяда сродни думи и изрази: *придава си важности, маловажен, важи или не важи* и др. Но дали винаги е било така?

В старобългарски няма точен еквивалент на думата **важен**. За да изтъкне, че бащата на Кирил и Методий не е кой да е, летописецът казва, че е бил **мъж доброден и богат**.

XXIII глава на Вазовите „Чичовци“ започва така: *„Дълбоко мълчание царуваше на кьошка, дето бяха наредени всичките първенци“*. Първенците са важните личности, тогавашните випове. Авторът подробно описва чорбаджиите от града, но в текста думата **важен** не се среща нито един път. Речникът на Найдено Геров е замислен като тезаурус на българския език, но и там думичката **важен** липсва. Тогава понятието се е изразявало с други думи, както например у Захари Стоянов в „Записки по българските въстания“:

Макар и гяури, били са хора с нофуз – обясняваше Хасан аа Бурмалията на Кескин Пехливан, когато той му натякваше, че не се чини такъв ихтибар на хора раи.

Кратката история на тази дума може да се опише така: думата възниква в полски, минава през руски и оттам навлиза в български (Фасмер 1964–1973: **важный**). Това, че думата е заета от руски, едва ли може да бъде изненада. Книжовният български език се оформя под силното влияние на руски и църковнославянски. Но историята за това, как тази полска дума попада в руския, е доста по-дълга.

През периода XI–XIV век Киевска Рус се разпада на редица самостоятелни княжества. По-късно североизточните земи попадат под зависимост от Златната орда, докато западните краища – съвременните Беларусия, Украйна и руската Смоленска област – са присъединени към Литовското княжество (Гумильов 2003). Единният език на русите се разпада. Диалектите на Северозапада (Новгород, Псков) и централно-източните (Ростов, Суздал, Рязан, по-късно и Москва) лягат в основата на руския език. На територията на Литовското княжество се формира западноруски писмен език, от който по-късно ще се обособят белоруски и украински (Карски 962: 258–259). В литовската държава, където православно славянско население преобладава, западноруският е официален и делови език. Славянските поданици на Литва се самоопределят като *руси*, ед.ч. *русин*, а жителите на Североизтока се обозначават с термините *московити*, *москали*, *московци*.

Формирането на западноруския писмен език се извършва под силното влияние на старата църковнославянска литература. За разлика от църковния език, той се нарича *простая мова*. Но Литва сключва уния с кралство Полша и в полско-литовската държава полският елемент започва да преобладава. С течение на времето висшите и средните класи в Литовското княжество се полонизират. През XV век латинските и немските елементи в западноруския вече са твърде осезателни, а към втората четвърт на XVII век лексиката на езика изобилства с полонизми. През 1696 година генералната конфедерация на съсловията отменя използването на *руськая мова* в нови документи. Вместо него започва да се използва полски (Иванов 2003).

През XVII в. в Русия се засилва интелектуалното влияние на украинците. Украинските монаси и свещеници – образовани, знаещи езици, закалени в диспути с католиците – се ценят високо в Московската патриаршия. Западноруският започва да оказва значително влияние върху руския книжовен език. Така например графемата *z*, която в западноруски се използва за предаване на звука [h], се настанява в такива руски думи, като *Голландия* и *герой*. През западноруски навлизат и редица полонизми: **бутылка**, **кухня**, **музыка**, **цель**. Думи, които сега се чувстват като домашни, през XVII век още не са били част от руската лексика: **добровольно** (*dobrowolnie*), **невинно** (*niewinnie*), **разруха** (*rozruch*), **способ** (*sposób*), **поддаваться** (*poddawać się*), **порядок** (*porządek*), **роскошь** (*rozkosz*). Някои от тези думи в самия полски също са заемки. Например думата **цел** (**cel**) произлиза от немската дума **Ziel** (Witkowski 2011: 111–126).

Един от многобройните полонизми е и думата **важный** (**ważny**). Тя възниква в полския език като производна от **waga** ‘тегло’. Т.е. **важен** е такъв, който има голяма тежест. Обаче думата **waga** в полски на свой ред е заемка от немската дума **Waage** ‘везни’. Полският езиковед Габриел Корбут твърди, че никой език не е дал толкова заемки в полски, както немският език. При това немските заемки, за разлика от латинизмите, са напълно асимилирани и не се усещат като чуждици. Германизмите са плод на непосредствените езикови контакти между поляци и немци в полската държава (Korbut 1935).

Немското заселничество в Полша започва към края на XI век в резултат на пренаселването на централните провинции на Священата Римска империя. През XIII век този процес се засилва и в структурата на полското общество настъпват фундаментални промени (Piskorski 2008: 27–36).

Преди монголските набези Галиция и Силезия са били добре развити и гъсто населени области, през които преминават главните пътища, свързващи Изтока с Балтика и Западна Европа. В резултат на междуособиците и монголските нашествия тези области обезлюдяват. Нуждата от работна ръка подтиква полските феодала да канят заселници. В същото време в Германия след смъртта на Фридрих II наставя междуцарствие и простолюдието страда неимоверно от произвола на местните феодала, докато в Полша получава значително по-изгодни условия.

Градовете, където се заселват немците, се организират според немското Градско (Магдебурско) право. Гражданите са лично свободни, имат големи права върху собствеността и подлежат на собствена градска юрисдикция. Начело на града стои градоначалник, наричан **burmistrz** (нем. *Bürgermeister*). Градският съвет заседава в специално здание – **ratusz** (нем. *Rathaus*). *Pamyuume* обикновено са двуетажни сгради, със заседателна зала на втория етаж, с балкон и часовникова кула.

Често пъти немските занаятчии и търговци се заселват в околностите на укрепени градове, като Краков и Вроцлав. Поради тази причина старата дума за голямо селище, **gród**, стеснява значението си до ‘крепост’, а за понятието ‘град’ започва да се използва думата **miasto**.

Благодарение на немските заселници и подобрената инфраструктура през XII и XIII век гъстотата на населението се увеличава. В средата на XIV век преселническата вълна отслабва поради Черната смърт, но сто години по-късно полските владетели на Померания, Западна Прусия и Силезия продължават да канят немски заселници. Големите полски градове стават многонационални и в тях съжителстват немци, поляци и немско-еврейски евреи. Създава се особен градски фолклор, в който шеговито се преплитат немски и полски фрази:

*Mein lieber kochanek
Was hast du gemacht
Ja spać nie mogę
Die ganze Nacht*

Процесът на асимилация на немците в Полша трае няколко столетия. В резултат възниква активно двуезичие и в полския език навлизат много германизми. Голяма част от тях са свързани с градския начин на живот, търговията и занаятите: **handel** ‘търговия’ (нем. *Handel*), **rachować** ‘смятам’ (*rechnen*), **koszt** ‘разходи, цена’ (*Kosten*), **gmach** ‘здание’ (*Gemach*), **dach** ‘покрив’ (*Dach*). Разбира се, заемките обхващат и други области: **urlop** ‘отпуск, ваканция, празник’ (*Urlaub*), **malarz** ‘художник’ (*Maler*), **szturm** ‘щурм’ (*Sturm*), **żagiel** ‘корабно платно’ (*Segel*). Тъй като думите се заемат от устната реч, полските форми отразяват разговорното произношение, а не писмената немска форма: **gwalt** ‘насилие’ (*Gewalt*), **kształt** ‘форма’ (*Gestalt*). Полското дворянство, *шляхмана*, дължи името си на немския термин **Geschlecht** ‘род, потекло’, под влиянието на **Schlacht** ‘битка, сражение’.

Една от тези заемки е и немската дума **Waage**. На немски тя значи ‘везни’, но в полски развива ново значение: **waga** – ‘тегло’. Думата бързо се асимилира и дава редица производни: **ważny** ‘който има тежест, достоен за внимание, важен’, **uwaga** ‘внимание’, **uwagać** ‘придавам тежест, внимавам, грижа се’. Последната дума също е заета в руски (**уважать**), откъдето прониква в български. Тя изнема част от значенията на по-старата дума **почитам**: възгледите на опонента могат да се уважават, но не и почи-

тат или тачат. Подобно е и в руски: *Он пользовался у советской власти если не почетом, то по крайней мере уважением* (Симкин 2016).

В нашата ДНК са записани редица маркери, по които може да се проследи историята ни до дълбока древност. Така и думата може съдържа в себе си цялата история на Източна Европа: монголските нашествия, немската колонизация в Полша, ролята на Великото литовско княжество, културното влияние на западните руси върху Московия и потокът от руски книги към България, благодарение на които **ихтибарът** отстъпва на **уважението**.

ЛИТЕРАТУРА

Гумильов 2003: *Гумилев, Л.* От Руси к России. Москва, Издательство АСТ.

Иванов 2003: *Иванов, В. В.* Славянские диалекты в соотношении с другими языками Великого княжества Литовского. – В: Славянское языкознание. XIII международный съезд славистов. Люблина, 2003. Доклады российской делегации. – Москва, Индрик.

Карски 1962: *Карский, Е. Ф.* Что такое западнорусское наречие? – В: Труды по белорусскому и другим славянским языкам. Москва, с. 258–259.

Симкин 2016: *Симкин, Л.* Те, кто не забыл. История гауптштурмфюрера СС и девушки из гетто. – Сноб. 2016, 6. Ел. адрес: <https://snob.ru/magazine/entry/117257>

Фасмер 1964–1973: *Фасмер, М.* Этимологический словарь русского языка. Москва, Прогресс. Т. I – IV.

Korbut 1935: *Korbut, G.* Niemczyzna w języku polskim. Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym. Wyd. wznowione, Warszawa.

OED 2016: *Online Etymology Dictionary* <<http://www.etymonline.com>> (дата на достъп: 26.10.2016).

Piskorski 2008: *Piskorski, J. M.* Medieval Colonization in East Central Europe. – In: Ingraio C. & Szabo F. (Eds.), *The Germans and the East*. Purdue UP, pp. 27–36.

Witkowski 2011: *Witkowski, W.* Język rosyjski – In: *Słowiańskie języki literackie*. Rys historyczny/Oczkowa B., Szczepańska E. Kraków: UJ, pp. 111–126.

✉ Доц. д-р Палмира Легурска

Секция за етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

palmiralegurska@abv.bg

✉ Assoc. Prof. Palmira Legurska, PhD

Department of Ethnolinguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

palmiralegurska@abv.bg

✉ Иля Златанов

ilya.zlatanov@gmail.com

✉ Ilya Zlatanov

ilya.zlatanov@gmail.com